

ZNAČAJ OBRAZOVANJA ODRASLIH U SMANJENJU NEZAPOSLENOSTI I SIROMAŠTVA

- Sažetak -

Obrazovanje odraslih je kao jedan od podsistema cjeloživotnog učenja izuzetno važno i ima brojne funkcije. Značajna funkcija obrazovanja odraslih je borba protiv nezaposlenosti i siromaštva. Zato se u našoj zemlji obrazovanje odraslih nameće kao nužno u borbi protiv nezaposlenosti i sve izraženijeg siromaštva. Broj nezaposlenih osoba u Bosni i Hercegovini je izuzetno velik. Kvalifikaciona struktura nezaposlenih je nezadovoljavajuća. Među nezaposlenim osobama dosta je onih koji nemaju nikakve kvalifikacije ili imaju kvalifikacije koje nisu konkurentne na tržištu rada. Zato se obrazovanje odraslih nameće kao neophodno u smanjenju nezaposlenosti. Pored toga, pojam trajnog zaposlenja (lifetime employment) zamjenjuje se pojmom trajne zapošljivosti (lifetime employability). Neophodan uslov trajne zapošljivosti je kontinuirano učenje. Trajna zapošljivost je od izuzetnog značaja za prevenciju socijalne isključenosti i marginalizaciju nezaposlenih.

Ključne riječi: cjeloživotno učenje, obrazovanje odraslih, nezaposlenost, siromaštvo, socijalna integracija, marginalizacija.

Obrazovanje odraslih i tranzicijski procesi

Zbog brzog i nezaustavljivog društvenog, tehničkog i tehnološkog razvoja cjeloživotno učenje nameće se kao neophodna potreba savremenog čovječanstva. Permanentno učenje je neophodno za uspješno prilagođavanje sve bržim promjenama koje nastaju u sadržaju osnovnih životnih uloga odraslih osoba. Ove su promjene, naročito u razvijenim zemljama, toliko brze i obuhvatne da je jedna od temeljnih životnih uloga postala uloga čovjeka kao trajnog učenika. U permanentnom učenju posebno mjesto zauzima profesionalno obrazovanje i stručno usavršavanje.

¹ Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka

Cjeloživotno učenje podrazumijeva kontinuirano stjecanje novih znanja u cilju usavršavanja znanja, vještina, kompetencija, kvalifikacija, te zadovoljavanju psiholoških i duhovnih potreba pojedinaca. Ova vrsta učenja sastoji se od tri podsistema: obrazovanja djece, mladih i odraslih osoba. Cjeloživotno učenje ostvaruje se formalnim, neformalnim i informalnim obrazovanjem. Jedna od brojnih funkcija cjeloživotnog učenja, a posebno obrazovanja odraslih, je trajna zapošljivost² pojedinaca. Promjene koje su sve izraženije na području rada i radnih odnosa ogledaju se i u tome da se postepeno gubi institut trajnog zapošljavanja, odnosno rad na neodređeno vrijeme. U isto vrijeme, sve je izraženiji rad na određeno vrijeme, što nerijetko zahtijeva i promjenu zanimanja. Iskustva u našoj zemlji i zemljama Zapada se značajno razlikuju. Uobičajena praksa u našoj zemlji, a i u zemljama okruženja, bila je da pojedinci, gotovo u pravilu, ostaju na istom radnom mjestu i u istoj radnoj organizaciji skoro cijeli radni vijek. Promjene radnih mjesta nisu bile značajno izražene ni poželjne. Nerijetko, česte promjene radnih mjesta smatrale su se kao nesposobnost pojedinaca da se prilagodi radnim uslovima i zahtjevima poslodavaca. Promjene radnih mjesta u većini slučajeva nisu podrazumijevale i promjenu zanimanja, i najčešće su bile vezane za veću zaradu i/ili bolje uslove rada. Politika pune zaposlenosti, koja je bila karakteristična za sve socijalističke zemlje, stavila je produktivnost rada u drugi plan. Tranzicija je zato dosta bolna u svim bivšim socijalističkim zemljama jer je produktivnost rada primarna. Posebno teška situacija je u našoj zemlji jer su tranzicija, ratne i poratne prilike sa svim problemima koji iz njih proistječu stvorili armiju nezaposlenih i siromašnih.

Značaj obrazovanja odraslih za smanjenje nezaposlenosti i siromaštva

Nezaposlenost u Bosni i Hercegovini je jedan od najvećih problema. Procenat nezaposlenih godinama je veći od 40%, i znatno je veći od procenta nezaposlenih u zemljama okruženja. Istina, postoje značajne razlike između

² Trajna zapošljivost je sposobnost radnog čovjeka da se ne zaustavlja u svome horizontalnom i vertikalnom profesionalnom i ličnom razvoju. Zahvaljujući kvalitetu trajne zapošljivosti, savremeni odrasli čovjek ne ostaje na jednom radnom mjestu u toku radno aktivnog perioda, već je maksimalno fleksibilan s obzirom na brze društvene, tehničke i tehnološke promjene. S obzirom na činjenicu da raspolaže cijelom lepezom vještina stečenih u procesu cjeloživotnog učenja, promjena radnog mjesta ili prirode posla, kao i napredovanje u struci, ne predstavljaju problem. Na ovaj način raste mogućnost profesionalnog (ali i ličnog) izbora koji je čovjeku na raspolaganju tokom života. (Obrazovanje odraslih, br. 1. 2006. vol. VI.)

zvaničnog broja nezaposlenih osoba koje su prijavljene nadležnim službama za zapošljavanje i istraživanja i procjena Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Tako, prema istraživanjima i procjenama Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda stopa nezaposlenosti je između 17% i 23%. Pored toga, treba napomenuti da je prema rezultatima ankete o radnoj snazi koju je u 2006. godini provela Agencija za statistiku BiH stopa nezaposlenosti nešto viša od 30%. (Izvještaj o radu u 2006. godini, FZZZ.) Bez obzira na ovako neujednačene podatke o broju nezaposlenih, a koji su u prvom redu posljedica rada na crno i formalnog prijavljivanja jednog broja osoba službama za zapošljavanje samo radi ostvarivanja nekih prava, prvenstveno prava na zdravstvenu zaštitu, broj nezaposlenih je izuzetno velik. Radi poređenja, treba naglasiti da je tolerantni procent nezaposlenih u razvijenim zemljama do 6%.

Od ukupno 357.281 lica koja su u martu 2008. godine bila prijavljena službama za zapošljavanje 216.104 ili 60% su stručna lica, a 141.177 ili 40% su nestručna lica. Među ukupnim brojem nezaposlenih je 182.930 lica koja prvi put traže zaposlenje. U pogledu kvalifikacione strukture stručnih osoba, najviše je kvalifikovanih radnika i osoba sa srednjom stručnom spremom. Među nestručnim osobama najviše je onih koji nemaju nikakve kvalifikacije. Učešće žena u registrovanoj nezaposlenosti u martu 2008. godine iznosilo je 176.859 ili 49,5%. (Bilten, dokumenti. Statistički pregled, mart/ožujak 2008. FZZZ.)

Kako se boriti s ovako velikom nezaposlenošću u našoj zemlji? Sigurno je da je jedan od načina i obrazovanje odraslih, jer među nezaposlenim je velik broj osoba koje nemaju nikakvu kvalifikaciju. Također, među nezaposlenim je značajan broj osoba sa suficitarnim kvalifikacijama, odnosno kvalifikacijama koje nisu konkurentne na tržištu rada i osuđeni su da godinama čekaju na zaposlenje. Činjenica da je među nezaposlenim osobama značajan broj onih koje na posao čekaju duže od pet godina je krajnje alarmantna, posebno ako se zna da se kao dugotrajna nezaposlenost u razvijenim zemljama označava čekanje na posao duže od godinu dana. Upravo iz ovih razloga se sticanje kvalifikacije, dokvalifikacija i prekvalifikacija nameću kao nužne u borbi protiv ovako velike nezaposlenosti. Situacija se dodatno usložnjava zbog činjenice da će restrukturiranjem privrede i procesom privatizacije značajan broj radnika ostati bez posla, jer njihove kvalifikacije nisu konkurentne u novoj tržišnoj utakmici. Restrukturiranjem privrede su izražene potrebe za prekvalifikacijom i dokvalifikacijom zaposlenih radnika radi zadržavanja zaposlenja. Potreba za dokvalifikacijom i prekvalifikacijom izražena je u svim tranzicijskim zemljama. Tranzicija ne podrazumijeva samo privrednu tranziciju, odnosno prelazak s planske na tržišnu privredu, ne-

go i razvoj i jačanje institucija civilnog društva, te modernizaciju vrijednosnog sistema stanovništva. Ovakvo velikim zahtjevima može se odgovoriti samo stalnom edukacijom cjelokupnog stanovništva, pri čemu obrazovanje odraslih ima izuzetno značajnu ulogu. Permanentna edukacija je neophodna pretpostavka dobre socijalne integracije, a istovremeno i dobra preventivna mjera marginalizacije pojedinaca i društvenih grupa. Nezaposlenost, posebno dugotrajna, nužno dovodi do siromaštva i marginalizacije i multipliciranja brojnih problema na individualnom, porodičnom i društvenom nivou. Potreba za edukacijom odraslih nameće se i zbog sve izraženijeg siromaštva u našoj zemlji, jer rezultati istraživanja pokazuju da je među siromašnim stanovništvom najviše onih sa niskim obrazovnim nivoom. Također, među stanovništvom koje je pod rizikom od siromaštva dominiraju osobe s niskim obrazovnim nivoom. Nizak obrazovni nivo je u proporcionalnom odnosu s nezaposlenošću i siromaštvom. Zato je zadatak svake odgovorne vlade da različitim mjerama ograniči stvaranje nove potklase socijalno isključenih. Jedna od mjera je i osposobljavanje odraslih za njihove glavne životne uloge, pri čemu je naglasak na sticanju profesionalnih kvalifikacija. Ova mjera se realizuje:

- završavanjem osnovnog obrazovanja i funkcionalnim opismenjavanjem,
- stjecanjem početnog profesionalnog obrazovanja osoba bez kvalifikacija,
- prekvalifikacijom nezaposlenih osoba koje se ne mogu zaposliti u svom zanimanju zbog njegove suficitarnosti,
- dokvalifikaciji zaposlenih radi stjecanja novih kompetencija u cilju zadržavanja radnih mjesta,
- profesionalnim osposobljavanjem osoba, prvenstveno žena, čija su znanja zastarjela zbog dužeg prekida zaposlenosti,
- edukacijom pripadnika socijalnih grupa koje nisu dovoljno socijalno integrisane.

Specifičnosti obrazovanja odraslih

Strategija razvoja obrazovanja odraslih treba se temeljiti na njegovim jasnim ciljevima, tačnoj procjeni stanja obrazovanja odraslih, procjeni razvojnih resursa i ograničavajućim faktorima.

Naša zemlja je potpisala mnoge međunarodne sporazume o obrazovanju koji uključuju i obrazovanje odraslih. Potpisivanjem ovih sporazuma država

je preuzela ulogu da provodi određene obrazovne standarde. Ovi sporazumi su utemeljeni na nekim zajedničkim principima kao što su: pristup obrazovanju, dostupnost i prihvatljivost obrazovanja, efikasnost i službeno priznavanje diploma, nediskriminacija, odsustvo segregacije u obrazovanju, te obaveza nastavka reformi. Ovi principi su ugrađeni u Strategiju reforme obrazovanja, koju su naše vlasti predstavile Vijeću za provedbu mira još u novembru 2002. godine. (Obrazovanje odraslih, br. 1. 2006. vol. VI.) Međutim, prema analizi Strategije reforme obrazovanja koju je uradila međunarodna zajednica u našoj zemlji obrazovna reforma još uvijek nije dala očekivane rezultate. Osnovni nedostaci našeg obrazovnog sistema ogledaju se u njegovoj razjedinjenosti i neuređenosti, pri čemu se nedovoljan značaj posvećuje obrazovanju odraslih.

Za kvalitetno obrazovanje odraslih kao dio cjeloživotnog učenja neophodno je postojanje čitavog spektra različitih institucija. Obrazovanje odraslih uglavnom se provodi u:

- osnovnim i srednjim školama koje imaju programe obrazovanja odraslih,
- visokoškolskim ustanovama,
- javnim i privatnim centrima za obrazovanje odraslih,
- obrazovnim centrima u većim preduzećima, odnosno radnim organizacijama,
- nevladinim organizacijama,
- sindikalnim organizacijama,
- vjerskim organizacijama itd.

Bez obzira u kojoj se organizaciji provodi obrazovanje odraslih, neophodno je uzeti u obzir i specifičnosti polaznika i ovu vrstu obrazovanja ne treba provoditi poput obrazovanja djece i mladih. Psiholozi upozoravaju da je pristup odraslih osoba učenju određen s četiri bitna obilježja koja ih razlikuju od mlađih učenika (Smith, 1982., prema Vizek-Vidović i Vlahović-Štetić, 2007):

- Odrasle osobe imaju višestruke životne uloge i odgovornosti, i zato teško donose odluke da se uključe u obrazovni proces, ali kada je odluka donesena, onda se odrasli učenici ponašaju mnogo odgovornije prema svojim obavezama nego mlađi učenici.
- Odrasle osobe su mnoga životna iskustva čvrsto integrirali u svoj osobni kontekst tako da ona predstavljaju razmjerno stabilne osobine koje određuju njihove preferencije za metode poučavanja, strategije

učenja, načine unosa i obrade informacija. Ove se osobine dosta teško mijenjaju i zato se moraju respektovati.

- U odnosu na mlađe osobe odrasli su prošli kroz više životnih faza, pri čemu im prelazak iz jedne u drugu fazu omogućuje reinterpetaciju iskustava iz prethodnih faza. Iskustva iz prošlosti im služe kao prizma kroz koju posmatraju i kritički evaluiraju poučavanje kojem su trenutno izloženi.
- U odnosu na mlađe učenike odrasli doživljavaju više stresa i dvojbi pri upuštanju u učenje. Zapravo, odrasli vide manje šansi za nadoknađivanje eventualnog neuspjeha u budućnosti. Zato bi pri planiranju i izvođenju programa, edukatori odraslih trebali poznavati temeljne motivacijske i emocionalne aspekte funkcionisanja odraslih kako bi mogli kreirati obrazovno okruženje i pristup poučavanju koji će poticati njihovo uključivanje u proces učenja.

Razlike između mlađih i odraslih učenika su značajne i zato se sljedeći elementi moraju uzeti u obzir (Jarvis, 2006):

1. **Svrha učenja** – važno je da odrasli shvate kakvu korist mogu imati od učenja, odnosno zašto moraju nešto naučiti prije nego što odluče hoće li uložiti napor u učenje.
2. **Svijest o sebi** – odraslima je posebno važno da ih druge osobe u obrazovnom okruženju prepoznaju sposobnima za preuzimanje odgovornosti i samousmjeravanja u učenju.
3. **Životno iskustvo** – odrasli se u proces učenja uključuju s velikom količinom znanja i vještina, specifičnim i bogatim životnim iskustvom.
4. **Spremnost na učenje** – najčešće, odrasli su spremni na novo učenje kada se značajno promijene životne ili radne okolnosti.
5. **Usmjerenost u učenju** – odrasli uspješnije uče u problemskim situacijama i pomoću određenih primjera, te kada mogu svoje iskustvo uspoređivati s iskustvom ostalih učenika.
6. **Motivacija** – iako se odrasle osobe uključuju u obrazovni proces očekujući da će imati od toga i praktične koristi (zaposlenje, napredovanje, veću plaću i sl.) njihova uspješnost u učenju visoko je povezana s motivom za osobnim razvojem i usavršavanjem.

Dakle, obrazovanje odraslih je od posebne važnosti u svakom društvu. Potreba za obrazovanjem odraslih u našoj zemlji je naročito izražena i ima veoma značajnu ulogu u borbi protiv nezaposlenosti i siromaštva. Međutim,

samo dobrom organizacijom ove vrste obrazovanja mogu se dobiti očekivani rezultati. Zato područje obrazovanja odraslih treba zakonski regulisati, pri čemu je neophodno uzeti u obzir iskustva zemalja koje imaju dugu tradiciju i uspješne rezultate u obrazovanju odraslih. Ovo tim prije što je ovo područje kod nas zakonski neuređeno i što nemamo veliko iskustvo u ovoj oblasti. Potrebu da se obrazovanjem odraslih smanji broj nezaposlenih prepoznali su Federealni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe za zapošljavanje koji su finansirali programe dokvalifikacije i prekvalifikacije nezaposlenih radnika i radnika s neodgovarajućim kvalifikacijama radi zadržavanja zaposlenja. Nažalost, radi ograničenih sredstava ovim programima obuhvaćen je mali broj osoba. Zato bi u narednom periodu bilo neophodno da se u ovakve i slične projekte uključe i druge institucije koje mogu dati značajnu pomoć.

THE ROLE OF ADULT EDUCATION IN REDUCING UNEMPLOYMENT AND POVERTY

- Abstract -

Being viewed as one of lifelong learning subsystems, adult education is extremely important and has various functions. Among others, adult education has important function in the battle against unemployment and poverty. Therefore, the battle against unemployment and increasing poverty in our country requests the adult education as an important element. The number of unemployed persons in Bosnia and Herzegovina is extremely high. The qualifying structure unemployed persons have is not satisfying. Many are not qualified at all for any job or their qualifications are not competitive at the job market. That is why the adult education is imposed as urgent in reducing unemployment. Besides, the lifetime employment concept is replaced by the concept lifetime employability with continual learning as condition sine qua non. Lifetime employment is relevant for unemployed persons so they would not be socially excluded and marginalized.

Key words: **lifelong learning, adult education, unemployment, poverty, social integration, marginalization.**

Literatura:

1. *Izveštaj o humanom razvoju – milenijumski razvojni ciljevi – BiH 2003*, UNDP BiH, juni 2003.
2. *Izveštaj o humanom razvoju*, UNDP, Ekonomski institut Sarajevo, 2002.
3. *Izveštaj o radu u 2006. godini*, Federalni zavod za zapošljavanje, Sarajevo, februar 2007.
4. *Priručnik o mjerama za poticaj zapošljavanja*, Federalni zavod za zapošljavanje, decembar, 2004.
5. Program zapošljavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine 2006-2010, Federalni zavod za zapošljavanje, Sarajevo, decembar, 2005.
6. Milosavljević, M. (2003) *Devijacije i društvo*, Draganić, Beograd.
7. Lakićević, M. (2001) *Socijalni razvoj i planiranje*, Fakultet političkih nauka Beograd, Čigoja štampa, Beograd.
8. Vizek-Vidović, V. i Vlahović-Štetić, V. (2007) *Modeli učenja odraslih i profesionalni razvoj*, u: Ljetopis socijalnog rada, br.2. 2007., 14., Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
9. Jarvis, P. (2006) *Adult Education & Lifelong Learning: Theory and Practice*, RoutledgeFalmer, London.